

Л.Л. Залізник, М.М. Беленко

СТОЯНКА ВИСЬ РАННЬОЇ ПОРИ ВЕРХНЬОГО ПАЛЕОЛІТУ НА КІРОВОГРАДЩИНІ

Стаття містить культурно-хронологічну інтерпретацію матеріалів нової унікальної стоянки ранньої пори верхнього палеоліту Вись під Новомиргородом на Кіровоградщині.

Ключові слова: Східна Європа, пізній палеоліт, селетський тип, стоянка.

Справжнім відкриттям останніх років в українському палеолітознавстві можна вважати дослідження нового скупчення палеолітичних пам'яток у Центральній Україні. Палеолітичні стоянки концентруються групами навколо родовищ крем'яної сировини. В Україні здавна відомо шість таких скупчень, що розташовані на периферії країни: на Середньому Дністрі, Волині, Середній Десні, Донбасі та у Гірському Криму.

Останні роки Археологічна експедиція Національного університету «Киево-Могилянська академія» (НаУКМА) досліджує новий вузол палеолітичних пам'яток у Центральній Україні. Його відкрив великий ентузіаст палеолітознавства, краєзнавець з м. Новомиргорода П.І. Озеров. Різноманітні палеолітичні стоянки в долині р. Велика Вись пов'язані з первинним родовищем кременю в с. Коробчине. Поряд з пам'ятками мустьєрської доби, граветської культурної традиції відкрита і досліджується стоянка Вись, що належить до рідкісних в Україні пам'яток селетського типу з характерними двобічно обробленими наконечниками. Вона датується часом початкової колонізації першими людьми сучасного типу Європейського континенту, чим і зумовлено великий інтерес до таких пам'яток.

Перехідний період між епохою неандертальців, або середнім палеолітом, та добою *Homo Sapiens* в Європі охоплює проміжок приблизно від 40 до 28 тис. років тому. У цей час на Європейському континенті співіснували обидва згадані різновиди людських істот. Частина вчених заперечують будь-який вплив неандертальців не тільки на генезу кроманьйонців верхнього палеоліту, але і на їхню культуру.

© Л.Л. ЗАЛІЗНИК, М.М. БЕЛЕНКО, 2009

Інші, навпаки, бачать в культурі *Homo Sapiens* прильодовикової Європи неандертальську складову. Характер взаємодії перших кроманьйонців прильодовиків'я з неандертальськими аборигенами Європи можна з'ясувати лише на матеріалах згаданого перехідного періоду, які, на жаль, нечисленні. Цим пояснюється актуальність цієї проблематики і значна увага дослідників до кожної нової пам'ятки ранньої пори пізнього палеоліту.

До початкового етапу верхнього палеоліту належать стоянки селетського технокомплексу з двобічно обробленими вістрями. Досі таких пам'яток в Україні було відомо лише чотири: Стінка на Середньому Дністрі (Анисюткин 2005), Королеве II в Закарпатті (Гладилин, Ситливий 1990), Буран-Кая III, шар С у Криму (Чабай 2000, с. 76—78) та Міра під Запоріжжям (Степанчук та ін. 2004). Тому відкриття і дослідження в центрі України під м. Новомиргород на Кіровоградщині нової пам'ятки селетського кола є помітною подією в палеолітознавстві Східної Європи.

Історія дослідження та розташування стоянки. Стоянку Вись відкрив П.І. Озеров 1983 р. біля с. Шмидове Новомиргородського р-ну на Кіровоградщині. Вона розміщена на великому положому мисі лівого берега р. Велика Вись, на півдорозі від с. Лікареве до с. Шмидове, за 5 км на захід від Новомиргорода. Поверхня мису в районі стоянки має висоту над заплавою близько 7 м, що відповідає рівню другої—третьої річкових терас. Складений лесовими відкладами мис прорізала ґрунтова дорога, що з'єднує згадані села. У процесі її будівництва ще у XIX ст. було знято до 2 м ґрунту, що перекривав культурний шар пам'ятки. Місцями колії дороги прорізували денну поверхню стоянки. Оброблені кремені-

ні неодноразово збирав П.І. Озеров у промивах уздовж колії дороги.

У травні 2006 р. стоянку оглянув Л.Л. Залізняка, після чого пам'ятку шурфували В.М. Степанчук з С.М. Рижовим. У 2007 та 2008 рр. роботи на пам'ятці проводила Археологічна експедиція НаУКМА під керівництвом Л.Л. Залізняка. Активну участь у розкопках брали В.О. Манько, П.І. Озеров, М.М. Беленко, Д.О. Ветров, Ю.В. Кухарчук, студенти-археологи та історики НаУКМА, які проходили археологічну практику.

Розкоп 2007 р. завбільшки 33 м² був закладений уздовж північного узбіччя дороги, де відбувалося руйнування культурного шару. У травні 2008 р. до розкопу попереднього року з південно-західного боку було прирізано ще 42 м². Розкопки поновилися влітку 2008 р. Ділянку досліджень було розширено ще на 49 м у південно-східному напрямі під протилежний схил дорожньої виїмки. Характер культурного горизонту, його насиченість знахідками суттєво не змінилися на всій площі розкопу. Зафіксовано певну руйнацію культурного шару морозобійними тріщинами з шару лесоподібного суглинку, який перекиває похований ґрунт з артефактами.

Таким чином, стоянка Вись розкопувалася Археологічною експедицією НаУКМА тричі: влітку 2007 р. та навесні і влітку 2008 р. Загальна площа розкопу сягнула 125 м², а колекція кременю — 5304 одиниці.

Стратиграфію стоянки у 2007 р. досліджували київські палеогеографи з Інституту географії НАН України Ж.М. Матвіїшина та О.Г. Пархоменко. Вони дійшли висновку, що кремень залягав у верхній половині витачівського (брянського) похованого ґрунту, завершення формування якого датується часом близько 28 тис. рр. тому. Всього простежено три горизонти похованого ґрунту, які залягали на глибині 1,5—2,5 м від поверхні (рис. 1). Верхній з них світло-бурий (vtc), малопотужний (близько 20 см), побитий морозобійними тріщинами з вищого рівня бузького лесу, що відкладався в перигляціальних умовах. Значно потужніший (40—50 см) середній горизонт (vtb₂) являв собою темно-бурий, червонястий щільний суглинок, також розбитий на окремі блоки морозобійними клинами. Нижній бурий горизонт озалізененого суглинку (vtb₁) по нижній межі язиками опускався у підстилаючий лес удайського часу.

На думку палеогеографів, верхній горизонт має ознаки дерново-бурого степового ґрунту, що існував в умовах сезонно-змінного режиму

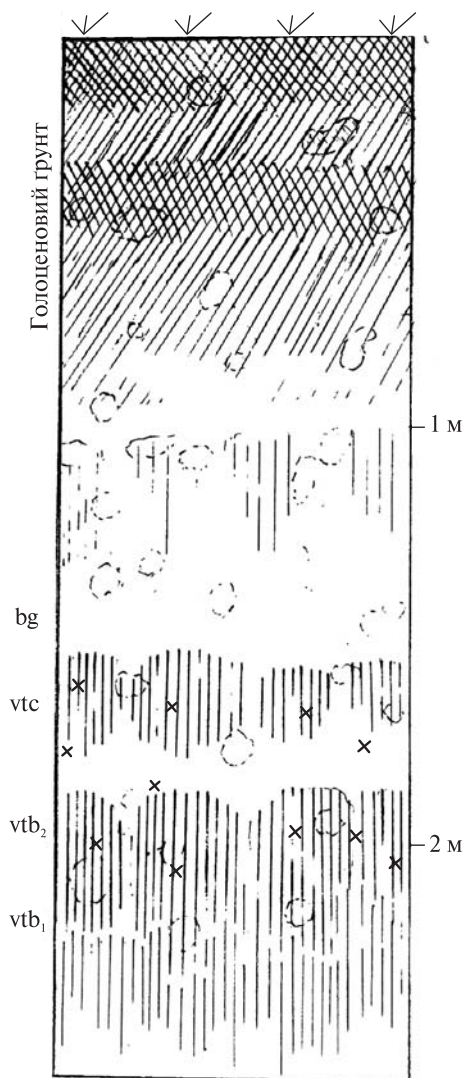

Рис. 1. Стоянка Вись. Стратиграфічний розріз

зволоження. Морозобійні тріщини, заповнені бузьким лесом, свідчать про різку зміну клімату близько 28 тис. рр. тому в бік встановлення холодних і сухих перигляціальних умов, що й призвело до утворення згаданих криогенних тріщин у товщі витачівських горизонтів. Оглиненість та озалізеність витачівських ґрунтів (особливо середнього та нижнього) свідчить про їх формування в умовах вологішого і теплішого, ніж сучасний, помірного клімату.

На початку дослідження пам'ятки було висловлено припущення про її можливу двошаровість. Підставою для того стали, по-перше, значна розпорошеність артефактів у верхній товщі похованого ґрунту (до 30—40 см), а по-друге, наявність у селетоїдному комплексі оріньякських компонентів (високі нуклеподібні скребачки, окремі мікропластинки типу Дюфур). Це припущення пізніше переросло у тверду впевненість В.О. Манька у наявності на стоянці

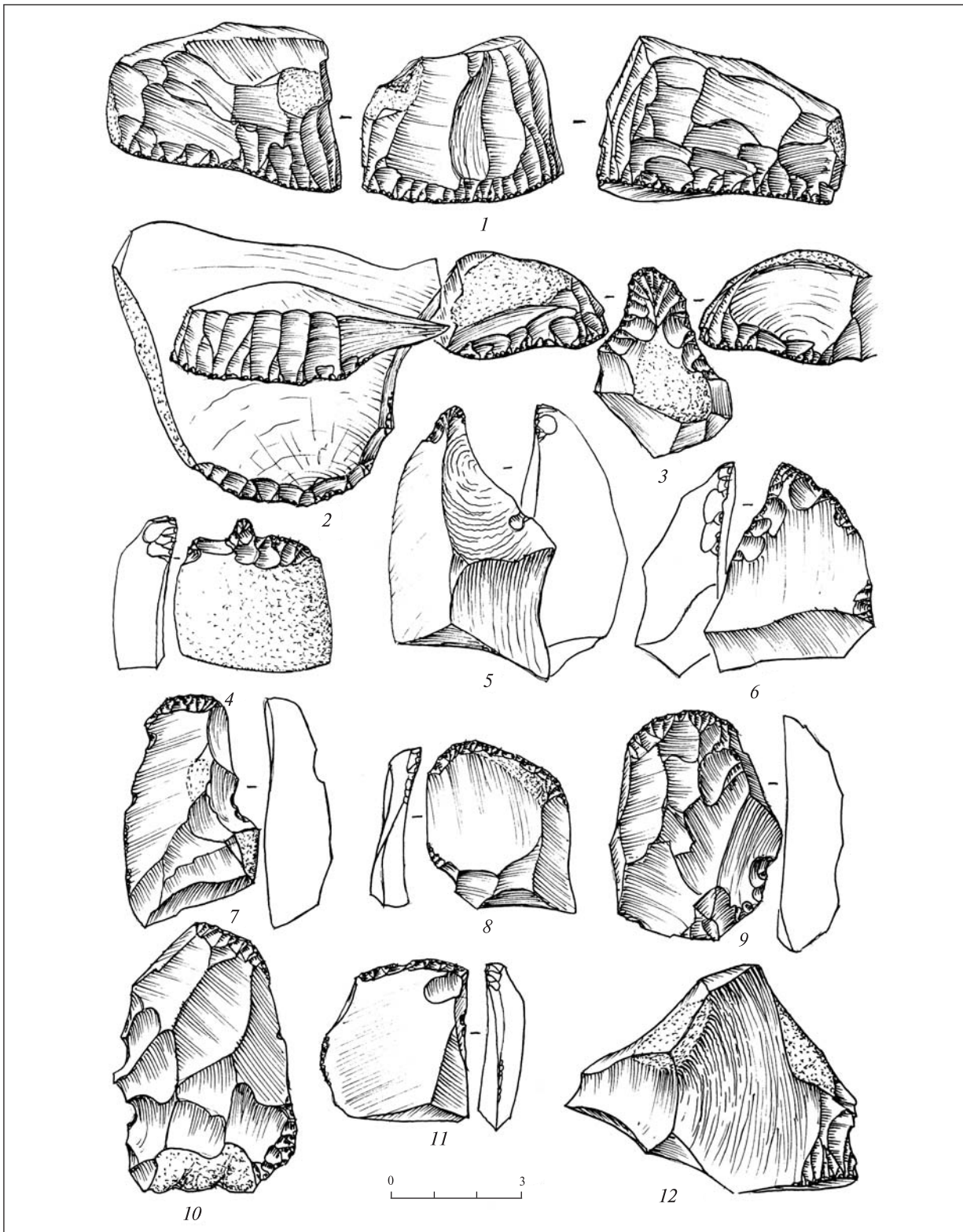

Рис. 2. Оріньякоїдні скребачки високої форми (1–6, 12); скребачки кінцеві (7–11)

двох окремих культурних горизонтів: верхнього оріньякського та нижнього селетського, а дещо пізніше — селетського та тельманівського.

Автори такої впевненості не мають і схиляються до думки, що єдиний культурний шар внаслідок потужних процесів кріотурбації,

підтверджених наявністю численних морозобійних тріщин, був розсіяний у верхній товщі похованого ґрунту витачівського часу. Морозобійні тріщини добре простежені на верхньому та середньому рівнях похованого ґрунту, де й залягали культурні рештки. На значний

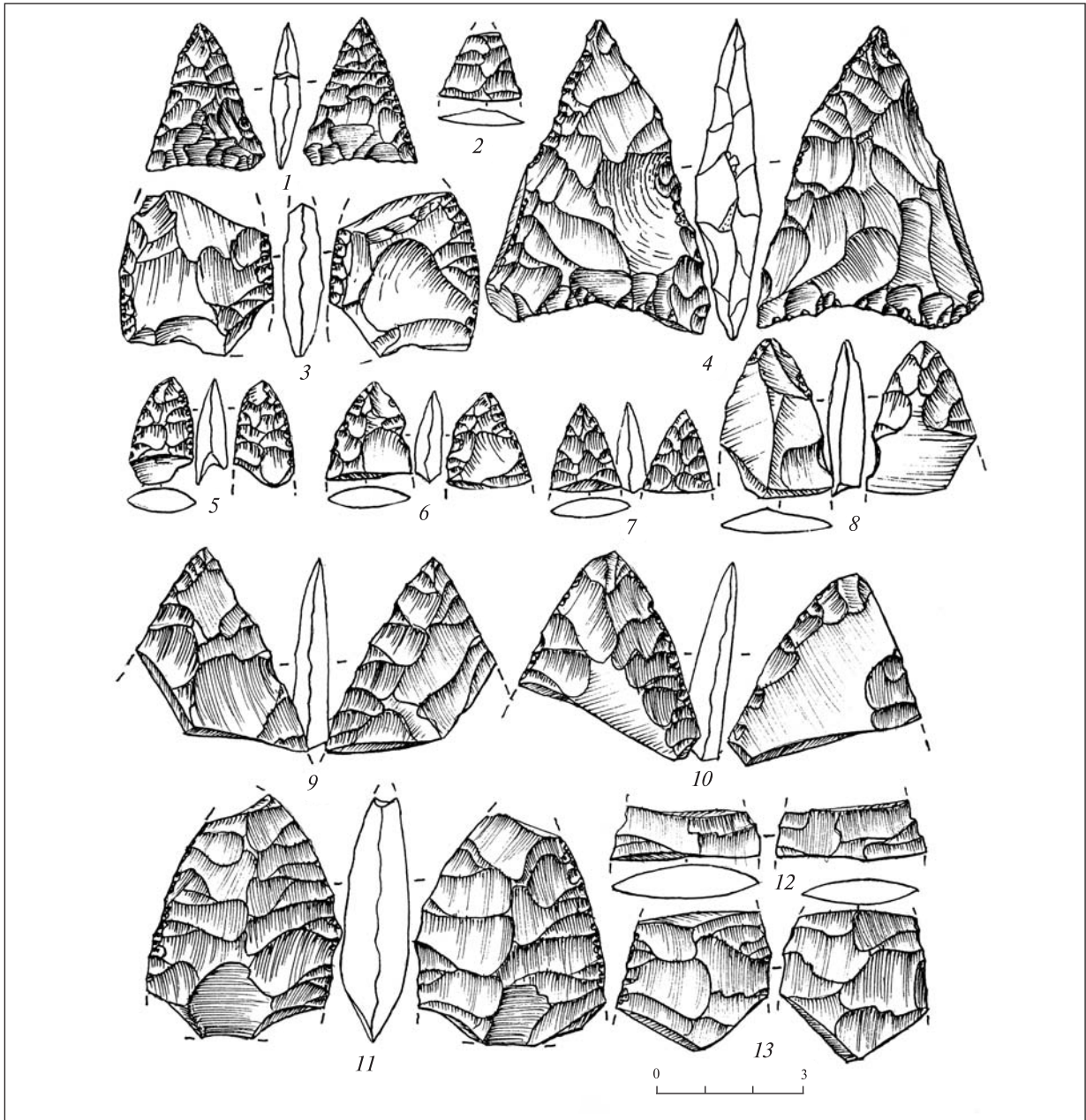

Рис. 3. Двобічно оброблені вістря та їхні уламки (1–13)

розвиток криогенних процесів на рівні культурного шару звернула увагу і відомий палеогеограф Ж.М. Матвіїшина. На різних ділянках пам'ятки ступінь концентрації кременю по вертикалі не однаковий. Як наслідок, потужність культурного шару не була постійною, коливаючись на більшій частині площі розкопу у межах 30–40 см.

Привертає увагу відсутність стерильного прошарку між верхнім та нижнім горизонтами залягання кременю та однорідність матеріалу в усій товщі культурного шару. Два роки спостережень дають нам підстави говорити про однорідність матеріалів обох горизонтів за си-

ровиною, станом поверхні виробів (патинізація), технологією та типологією. Високі оріньякоїдні скребачки з носиком та кінцеві на відщеплах знайдено і у верхньому, і в нижньому горизонтах. Те саме можна сказати про селетоїдні двобічно оброблені вістря. Так, з нижнього рівня залягання походять високі скребачки оріньякських типів (рис. 2, 5), кінцеві скребачки (рис. 2, 8), двобічно обтесані вістря та їхні фрагменти (рис. 3, 1, 8, 9, 12). У верхній частині відкладів знайдено аналогічні вироби: уламки двобічних наконечників (рис. 3, 3, 4, 13), високі оріньякоїдні і кінцеві скребачки. Якщо великий трикутний наконечник стре-

лецького типу (рис. 3, 4) походить з верхнього рівня культурного шару, то малий (рис. 3, 1) знайдено внизу. Отже, якихось сталих тенденцій у рівні залягання показових речей селетської чи оріньякської культурних традицій не простежено, що дає підстави вважати добутий крем'яний комплекс гомогенним.

Враховуючи сказане, ми схилиємося до думки, що крем'яний комплекс стоянки Вись відносно гомогенний, а розсів кременю у верхніх горизонтах витачівського ґрунту стався внаслідок кріогенних явищ. Оріньякська складова комплексу також не свідчить про двошаровість стоянки, оскільки простежується і на інших селетоїдних пам'ятках регіону («молдовський селет», Міра, Бірюча Балка тощо).

Складається враження, що культурний шар до його руйнації морозобійними тріщинами залягав у верхній частині середнього горизонту похованого витачівського ґрунту, що позначається аббревіатурою vtb_2 . Зокрема, про це свідчить рівень залягання кострища з попелом та перепаленим кременем, зокрема нуклеподібною скребачкою оріньякоїдного типу. Дно об'єкта зафіксовано трохи вище середнього рівня витачівського ґрунту, а саме на глибині 60 см від його поверхні.

Зазначимо певну порушеність культурного шару і на інших пам'ятках селетського кола півдня Східної Європи. Розсівання по вертикалі крем'яних виробів зафіксовано на стоянці Стінка на Верхньому Дністрі (Анисюткин 2005). Особливо показова у цьому значенні стратиграфія верхньопалеолітичних шарів стоянки Бірюча Балка 2 у гирлі Сіверського Дінця (Матюхин 2007). Типологічно подібні до знахідок з Висі матеріали залягають у схожих стратиграфічних умовах: у бурому суглинку похованого ґрунту, який перекритий світлим лесоподібним суглинком. Як і на стоянці Вись, крем'яні вироби розпорошені у похованому ґрунті, можливо, внаслідок процесів кріотурбації, хоча таких виразних морозобійних тріщин, як на Висі, не простежено. Похований ґрунт віднесено до брянського інтерстадіалу, що відповідає витачівському горизонту. Отримані радіокарбонні дати за кістками з покриву ґрунту — 26630 ± 230 BP (Beta 183588), з його середини — 26390 ± 200 BP (Beta 177776) та 31560 ± 200 BP (Beta 183589) з перевагою на користь другої дати. Можливо, остання близька до часу функціонування стоянки Вись.

Крем'яний комплекс. Культурні рештки на стоянці Вись представлено майже виключно кам'яними артефактами, серед них уламками

граніту діаметром до 20 см, частина з яких має крихку поверхню, очевидно внаслідок дії вогню. У культурному шарі трапляються ділянки досить насичені гранітною жорствою з діаметром зерен до 0,5 см. Жорства, схоже, є наслідком розтріскування гранітних каменів у вогнищах. Культурний шар стоянки Вись, на жаль, не містить фауністичних решток, що, можливо, пояснюється специфікою хімічного складу ґрунту.

Серед об'єктів на денній поверхні пам'ятки слід згадати рештки вогнища у південному кутку розкопу. Досліджено його північний сегмент, 1,1 м в діаметрі, що являв собою сірувату від попелу лінзу, яка залягала в середньому горизонті витачівського ґрунту (vtb_2) на глибині 0,6—0,8 м від поверхні похованого ґрунту. Лінза містила окремі кремені, зокрема перепалену високу скребачку типу карене, уламок граніту зі слідами дії вогню. У західній частині розкопу досліджено два точки з підвищеною концентрацією відходів виробництва.

На стоянці Вись для виготовлення знарядь використовувався темно-сірий, рідше коричневий та жовтий кремій родовища у с. Коробчине, що за 7—10 км на захід від пам'ятки. Знайдено кілька відщепів темно-жовтого зернистого кварциту. Більшість виробів з кременю вкриті легкою, нерівномірною патиною.

Пам'ятці властива груба відщепова техніка обробки кременю. Пластин та їхніх уламків дуже мало (усього 282 од.), що складає 5,3 % усіх кременів. Більшість з них короткі, атипові, з неправильною огранованістю. Для виготовлення знарядь використовувалися переважно грубі відщепи. Нуклеуси демонструють грубу підпаралельну техніку відколювання відщепів та товстих коротких пластин за допомогою жорсткого відбійника. Робоча поверхня сколювання ядрищ переважно сплюснена. Вирізною серією представлено одно- та двоплощинні сплюснені ядрища паралельного зняття. Морфологія нуклеусів нестабільна і охоплює різні типи одноплощинних односторонніх (рис. 4, 1—3), двоплощинні зустрічного зняття та зі змінним напрямом сколювання (рис. 4, 5), багатоплощинні, нуклеподібні фрагменти. Деякі ядрища мають сліди радіального та віялоподібного зняття і нагадують реліктові мустьєрські форми (рис. 4, 4). До таких реліктових форм можна також віднести сплюснені односторонні нуклеуси з негативами підпаралельних грубих сколів (рис. 4, 1—3).

Серед ретушованих виробів привертають увагу, перш за все, двобічно обтесані вістря се-

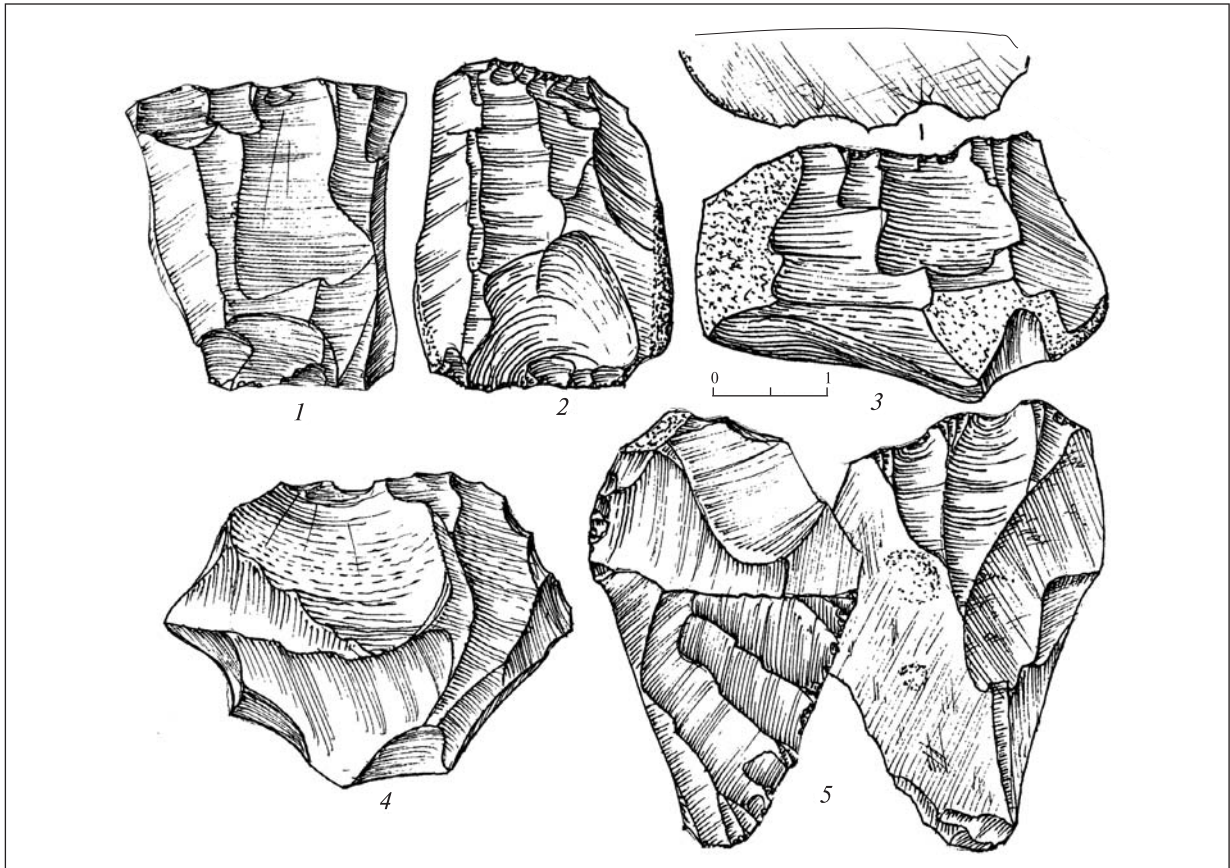

Рис. 4. Стоянка Вись. Нуклеуси

летоїдного типу (рис. 3). Два цілі наконечники належать до трикутних вістер стрелецького типу з виїмкою в основі. Один з них невеликий, зламаний в процесі виробництва (рис. 3, 1), другий — крупний незавершений напівфабрикат аналогічного за формою, але значно більшого за розмірами наконечника (рис. 3, 4). Зазначимо, що вістря стрелецького типу добре відомі зі стоянок Костенки та Бірюча Балкана на Дону, Сунгир у Поволжі, в Україні знайдені вперше.

Більшість двобічних вістер стоянки представлено фрагментами, можливо, аналогічних трикутних наконечників, а саме: уламком базальної частини трикутного вістря з виїмкою в основі (рис. 3, 3), п'ятьма кінчиками дрібних вістер (рис. 3, 2, 5—7) та трьома більшими (рис. 3, 8—10) і двома фрагментами медіальної частини вістер (рис. 3, 12, 13). Усі вони тонкі у профіль, обтесані плоскою тонкою ретушшю. Коли ретуш не вкриває усю поверхню, видно, що вони виготовлені зі сколів (рис. 3, 8, 10). Це підтверджує асиметричний перетин деяких вістер (рис. 3, 2, 8). Знайдено досить масивний у перетині біфас, який, схоже, являє собою напівфабрикат селетоїдного вістря (рис. 3, 11). У колекції є три спеціально відбиті базальні час-

тини масивних пластинчастих сколів мустьєрського типу зі слідами пласкої ретуші по краю. Не виключено, що це відходи виробництва двобічних вістер, заготовками яких слугували відламані дистальні частини сколів.

Привертає увагу відсутність властивих власне Селету двобічних листкоподібних вістер з випуклою основою, що, можливо, пояснюється нечисленністю колекції.

На стоянці Вись знайдено уламок грубого плоско-випуклого у перетині біфаса (рис. 5, 3) мустьєроїдного вигляду. До мустьєроїдних форм, можливо, належать чотири атипові скребла, два з яких оброблено крутою східчастою ретушшю.

До оснащення металевих зброї, вірогідно, слід віднести три уламки неправильних мікропластин з дрібною ретушшю по краю, які нагадують мікровкладні типу Дюфур. Під час дослідження пам'ятки пошукам мікровкладнів приділялася особлива увага. На жаль, ці пошуки не мали успіху.

Виразною серією представлено різноманітні високі скребачки оріньякських типів. З-поміж них — нуклеподібні типу карене (рис. 2, 1), на авіважах площин нуклеусів (рис. 2, 2). Особливо численні різноманітні високі скребач-

ки з виділеним носиком (тип амюзо) (рис. 2, 4–6). Скребачки типу рабо виготовлені з масивних сколів (рис. 2, 12). Одна з них комбінована з різцем. Трасологічний аналіз засвідчив, що масивна скребачка на сколі площини нуклеуса (рис. 2, 2) використовувалася як струг по дереву.

Поряд з типовими оріньякоїдними скребачками знайдено виразну серію із 15 відносно великих кінцевих скребачок на грубих неправильної форми пластинчастих відщеплах (рис. 2, 7–11). Половина з них має ділянки кірки на спинці, у деяких ретуш переходить на довгі краї. Скребкова ретуш у більшості цих знарядь відносно полого (рис. 2, 9), а у двох випадках віялоподібна. Серед кінцевих виділяється одна на правильній підтрикутній форми пластині з ретушшю з черевця по одному з довгих країв. Серії подібних трикутних кінцевих скребачок з інтенсивною ретушшю по довгих краях властиві стрелецькій культурі басейну Дону, стоянці Міра під Запоріжжям.

Знайдено уламок пластини з ретушованими краями, який нагадує круто ретушовані пластини з оріньякських пам'яток.

Різцева техніка нерозвинена. Різців усього 10, причому частина з них сумнівна. Більшість знарядь невиразні, зроблені переважно на кутах зламаних відщепів (рис. 5, 1, 3–7, 9). Один різець бічний ретушований (рис. 5, 8).

Значною серією (17 екз.) представлені зубчасті знаряддя на відщеплах та грубих пластинах (рис. 5, 10–14). Вони мають нерегулярну зубчасту ретуш по краю, а часом виїмки внаслідок виламування краю заготовки (рис. 5, 12–14). Досить багато аморфних відщепів та уламків кременю з нерегулярною ретушшю.

У шарі лесу бузького часу, що перекриває витачівський похований ґрунт з матеріалами селетського технокомплексу, знайдено велику патиновану пластину граветського типу та кінцеву скребачку на аналогічній пластині. Ці знахідки свідчать про відвідини мису носіями граветських культурних традицій у пізніший період, коли селетські мешканці вже давно полишили стійбище.

Аналіз матеріалу. Пам'ятки з двобічно обробленими листоподібними або трикутними крем'яними вістрями у Центральній та Східній Європі традиційно відносять до пам'яток селетського кола або технокомплексу за новою термінологією. Вони датуються в межах 40–30 тис. рр. тому. Як зазначалося, до селетоїдних комплексів України належать Стінка на Дністрі, Королеве II у Закарпатті, Міра під Запо-

ріжжям, Буран-Кая III (шар С) у Криму, Молодове V (шар 9–10) на Середньому Дністрі; в Молдові та Румунії — грот Бринзени, нижній шар, Гординешти, Корпач, Корпач-мис, Бобулешти, Буздужани; в Росії — Бірюча Балка 1, 2 на Нижньому Дону, Стрелецька, Костенки I (шар 2, 3), Костенки 6, 11, 12 (шар III) на Середньому Дону та ін.

Спільними ознаками цих пам'яток є згадані двобічно оброблені вістря, також досить груба, архаїчна техніка підпаралельного сколювання зі сплющеного одностороннього ядрища, нерозвинена техніка різцевого сколу, релікти двобічних муст'єроїдних форм. Вважається, що останні та двобічна обробка наконечників свідчать про певні генетичні зв'язки Селету Центрально-Східної Європи з мікокською традицією середнього палеоліту.

Деякі дослідники вважають, що поєднання Селету з Оріньяком в одних комплексах може бути наслідком лише механічного змішування матеріалу. Однак варто згадати про наведені вище аргументи на користь гомогенності колекції Вись. Про можливість поєднання селетоїдної традиції з оріньякською в одних комплексах свідчать певні оріньякські риси колекції верхнього шару стоянки Міра, вказані В.М. Степанчуком (Степанчук 2006, с. 202). До того ж поєднання двобічно оброблених наконечників з високими скребками оріньякських типів є характерною рисою Селету Центральної Європи, Румунії, Молдови. В Україні такий симбіоз зафіксовано в матеріалах Стінки на Дністрі.

Колекції кременю стоянки Вись властиве характерне для пам'яток селетського технокомплексу Центральної Європи і незвичне для комплексів Східної Європи поєднання двобічних наконечників з виразними оріньякськими формами: високі нуклеоподібні скребачки типу карене, високі скребачки з носиком. Особливо виразні паралелі комплексу Вись маємо в селетоїдних пам'ятках Молдови та Румунії (т. зв. «молдовський Селет», за Я. Козловським). Мова йде про стоянки Гординешти, грот Бринзени, нижній шар, Корпач, Корпач-мис, Бобулешти, Буздужани та ін. (Chirica, Vorzias, Chetragu 1996), де двобічно оброблені листоподібні та трикутні вістря знайдені разом з оріньякоїдними нуклеусами карене, високими скребачками з носиком, мікропластинами Кремс-Дюфур, кістяними вістрями младецького типу.

Виразні паралелі Висі маємо в матеріалах стоянки Бірюча Балка 2 у гирлі Сіверського Дінця (Матюхин 2007). Пізньопалеолітичні матеріали Бірючої Балки подібні до комплек-

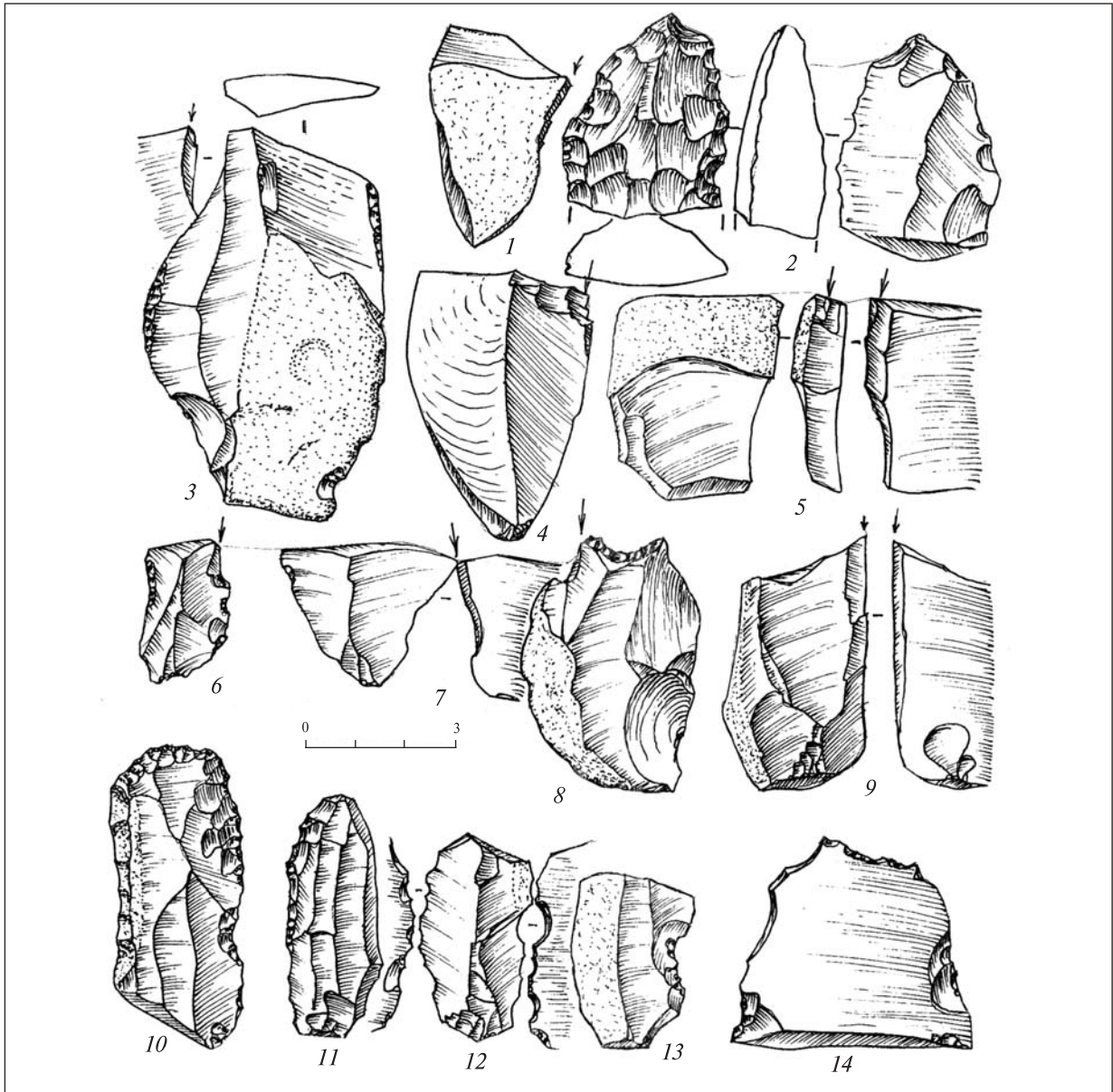

Рис. 5. Стоянка Вись. Різці (1, 3–9), уламок гостроконечника (2), зубчасті знаряддя (10–14)

су стоянки Вись за архаїчною технікою паралельного сколювання зі сплоснених нуклеусів, відщеповістю індустрії, виразними серіями двобічно оброблених трикутних наконечників стрелецького типу та рідкістю листкоподібних двобічних вістер. Разом з тим, на відміну від стоянки Вись, Бірючим Балкам не властиві оріньякські скребачки високої форми, зате там представлено виразні серії кінцевих скребачок з ретушованими довгими краями, що зближує стоянки зі стрелецькими Верхнього Дону.

Окремі трикутні наконечники з виїмкою в основі, що дуже нагадують стрелецькі вістря, знайдені на деяких стоянках молдовського Селету — Гординешти, Бобулешти IV, Тринка,

Ріпічені-Ізвор (Chirica, Borzias, Chetaru 1996, рис. 4, 1; 43, 5; 63, 20). Через те трикутні наконечники в комплексі Вись не можуть бути неспростовним аргументом належності останньої до стрелецької культури. Крім того, в колекції Висі немає трикутних кінцевих скребачок з ретушованими сторонами, які характерні для стрелецьких пам'яток басейну Дону. Останнім, на відміну від комплексу Вись, не властиві оріньякоїдні високі скребачки. Іншими словами, попри наявність двох трикутних стрелецьких вістер, виразні оріньякські елементи та відсутність трикутних скребків з ретушованими сторонами не дозволяють віднести крем'яний комплекс стоянки Вись до пам'яток стрелецької культури басейну Дону, а, радше,

наближують його до селето-оріньякських комплексів басейнів Дністра, Прута, Серета.

Таким чином, крем'яний комплекс стоянки селетського технокомплексу Вись на Кіровоградщині поєднує характерні риси центральноєвропейського Селету (високі скребачки оріньякського типу, нуклеуси карене) з елементами його східноєвропейського різновиду, виділеного в окрему стрелецьку культуру (трикутні наконечники з двобічною обробкою). Інакше кажучи, крем'яний комплекс стоянки Вись за типологією виробів являє собою щось середнє між власне пам'ятками селетського кола Центральної Європи та стрелецькими басейну Дону.

З цією думкою погоджується дослідник стоянки Стінка на Дністрі М.К. Анісюткін, який, ознайомлюючись з матеріалами Висі, звернув увагу на певні паралелі в «молдовському Селеті». М.В. Анікович відніс Вись до стрелецької культури, як і Бірючу Балку, всупереч думці дослідника останньої А.Є. Матюхіна. Не зважаючи на певні розбіжності в оцінці окремих селетоїдних пам'яток різними дослідниками, більшість об'єднує їх у селетський технокомплекс ранньої пори пізнього палеоліту.

Синтез мустьєрських реліктів (архаїчна техніка розщеплення, скребла) з селетськими елементами, зокрема у формі стрелецьких вістер, та виразними оріньякськими особливостями (високі скребачки карене та з носиком) свідчить про складність культурно-історичних процесів у перехідний період і не прості шляхи формування селетського технокомплексу Центрально-Східної Європи. Тож не дарма нема єдиної думки щодо його генетичних витоків. Російські колеги впевнені, що «местный восточноевропейский генезис стрелецкой культуры не вызывает сомнений» (Вишняцкий 2008, с. 171). Вона постала на Середньому Доні внаслідок взаємодії мікоксських переселенців з Криму з носіями верхньопалеолітичних традицій (Аникович и др. 2007, с. 290). Не погоджується з цими твердженнями український дослідник В.П. Чабай (Чабай 2000, с. 80): «можно окончательно предать забвению тезис о двустороннем мустье Крыма, как о генетической подоснове костенко-стрелецких селетоидных индустрий». В.М. Степанчук (Степанчук 2006, с. 202), навпаки, вбачає витоки Селету Східної Європи в місцевому Мікоку.

Знахідки стрелецьких наконечників на півдні України суперечать концепції російських колег про генезу стрелецької культури на Дону

за участі мікоксських мігрантів з Криму. Якщо це так, то стрелецька людність повернулася з Дону на батьківщину пращурів, де полишила селетські стоянки з трикутними наконечниками. Чи не занадто це складна схема, щоб бути реальною? Якщо дійсно стрелецька культура походить від Мікоку Криму, то чи не зародилася вона на півдні України, звідки просунулася далі на схід? Відповіді на ці запитання дадуть подальші дослідження.

Попри відчутні різнобіжності в інтерпретації генези Селету Східної Європи, попередні результати дослідження нової пам'ятки селетського технокомплексу Вись під Новомиргородом схиляють нас до думки, що згадана стоянка і їй подібні на сході Європи є продуктом певних форм акультурації між автохтонними носіями мікоксських традицій та оріньякськими прибульцями. Висловлено припущення, що селетські індустрії Центрально-Східної Європи по-

Крем'яний інвентар стоянки Вись (2007—2008 рр.)

Нуклеуси	
одноплощинні, односторонні	4
двоплощинні зустрічного зняття	3
двоплощинні зі зміненим напрямом сколювання	2
радіального зняття, диски	1
багатоплощинні	4
нуклеоподібні уламки	20
Відбійники	
Відбійники	3
Пластини та їхні фрагменти	282
Відщепи та уламки з ретушшю	70
Відщепи , луски та фрагменти кременю	4820
<i>Знаряддя з ретушшю</i>	
Вістря двобічно оброблені стрелецькі	3
фрагменти	13
Мікрівкладні з ретушшю	3
Скребачки	
високої форми нуклеоподібні	4
з носиком	11
струги на авіважах	3
атипові	4
кінцеві на відщепях	10
трикутні з ретушованими краями	1
віялоподібні	2
підокруглі	2
Різи кутові на відщепях	9
бічний ретушний	1
Гостроконечники	
Скребла	4
Базові частини гостроконечників	3
Пластини ретушовані	6
Зубчасті знаряддя	20
Усього	5304
З них з ретушшю	102

стали внаслідок синтезу мікоксської традиції неандертальців з оріньякською культурою перших *Homo sapiens*, що просунулися з Малої Азії Босфорським перешийком на Балкани і далі в Європу (Аникович 2004; Анисюткин 2005, с. 166). Питання синтезу згаданих різних традицій має виняткову наукову вагу, оскільки безпосередньо торкається інтригуючої проблеми характеру контактів аборигенів прильодовикової Європи неандертальців з першими *Homo sapiens*, які на той час почали освоювати континент.

Нещодавно досліджена стоянка Вись у Центральній Україні репрезентує принципово нове явище для палеоліту України. За типологією крем'яних виробів вона являє собою щось середнє між пам'ятками стрелецької культури басейну Дону і так званим «молдовським Селетом» басейнів Дністра та Прута. Матеріали пам'ятки проливають світло на один з ключових періодів найдавнішого минулого Східної Європи — початок колонізації регіону першими представниками людини сучасного типу.

- Аникович М.В. Ранняя пора верхнего палеолита Восточной Европы // Костенки и ранняя пора верхнего палеолита Евразии. — Воронеж, 2004. — С. 86—91.
- Аникович М.В., Анисюткин Н.К., Вишняцкий Л.Б. Узловые проблемы перехода к верхнему палеолиту Евразии. — СПб., 2007.
- Анисюткин Н.К. Палеолитическая стоянка Стинка 1 и проблемы перехода от среднего палеолита к верхнему на юго-западе Восточной Европы. — СПб., 2005.
- Вишняцкий Л.Б. Культурная динамика в середине позднего плейстоцена и причины верхнепалеолитической революции. — СПб., 2008.
- Гладилин В.Н., Ситливый В.И. Ашель Центральной Европы. — К., 1990.
- Матюхин А.Е. Бирюча Балка 2. Многослойный палеолитический памятник на Северском Донце // Археологические вести. — 2007. — 14. — С. 20—42.
- Степанчук В.М., Коен В.Ю., Герасименко Н.П., Дамб лон Ф., Езартц П., Журавльов О.П., Ковалюх М.М., Петрусь В.Ф., Пліхе Й., Пучков П.В., Рековець Л.І., Тернер Х.Г. Багатошарова стоянка Міра на Середньому Дніпрі: Основні результати розкопок 2000 року // Кам'яна доба України. — К., 2004. — Вип. 5. — С. 62—98.
- Степанчук В.Н. Нижний и средний палеолит Украины. — Черновцы, 2006.
- Чабай В.П. Особенности перехода от среднего к верхнему палеолиту. — Stratum plus. — 2000. — № 1. — С. 54—83.
- Chirica V., Borzic I., Chetaru N. Gisement du paléolithique supérieur ancien entre le Dniestr et la Tissa. — Iasi, 1996.

Одержано 03.02.2009

Л.Л. Зализняк, М.М. Беленко

СТОЯНКА ВЫСЬ РАННЕГО ЭТАПА ВЕРХНЕГО ПАЛЕОЛИТА НА КИРОВОГРАДЩИНЕ

Статья посвящена культурной интерпретации материалов новой верхнепалеолитической стоянки Вись близ Новомиргорода Кировоградской обл. Кремневой инвентарь демонстрирует прямые аналогии в материалах стоянок селетского технокомплекса Верхнего Днестра и Молдовы (Стинка, Гординешты, Брынзены, Бубулешты, Бuzдужаны), в материалах стрелецкой культуры России (Бирючья Балка, Костенки 1 (горизонты 2, 3), Костенки 6, 11, 12).

L.L. Zaliznyak, M.M. Belenko

SITE VYS OF THE EARLY PERIOD OF THE UPPER PALAEOLITHIC IN KIROVOHRAD REGION

Paper is devoted to cultural interpretation of materials of the new Upper Palaeolithic site Vys near Novomyrhorod of Kirovohrad Oblast. Flint inventory of the site demonstrates direct analogies in materials of sites of Szeletian techno-complex of the Dniester River upper region and Moldova (Stinka, Gordinești, Brinzeni, Bubulești, Buzdugeni), Streletska culture sites in Russia (Birucha Balka, Kostenky 1 (levels 2, 3), Kostenky 6, 11, 12).